

**Tódor-Erika Mária – Tankó Enikő – Dégi Zuzsanna (szerk.):
Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I–II.**

(Kolozsvár: Scientia Kiadó. 2018. 243 p., 271 p.)

A Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség kötetek a 2017. szeptember 22–23-án azonos címmel tartott konferencián elhangzott előadások írott változatait tartalmazzák, amelynek a csíkszeredai Sapientia EMTE Humántudományok Tanszéke adott otthont. Az Olvasó már a tartalomjegyzékeknél is sokat elidőzhet, mire áttekinti a témák sokszínűségét és a felvonultatott szerzők neveit. A két kötet összesen 42 tanulmányt tartalmaz, amelyből 30 a nyelvitájkép-kutatásokkal kapcsolatos, míg 12 a nyelvhasználattal, nyelvi jogokkal, nyelvtanulással és nyelvoktatással foglalkozik. Míg a második tematikus rész témakörei a nyelvtudományt régóta foglalkoztatják, addig a nyelvi tájkép csak az elmúlt 20 évben került a nyelvészek látókörébe. Egyre bővül azon magyar kutatók száma is, akik a kárpát-medencei régióban és azon túl nyelvitájkép-kutatásokat folytatnak, így különösen fontos momentum egy olyan kötetnek a megjelenése, amely érzékelteti ezen kutatások sokoldalúságát.

A nyelvitájkép-kutatások kezdetét általában a Landry–Bourhis szerzőpáros 1997-ben megjelent tanulmányához szokás kötni, akik a Quebecben élő franciák etnolingvisztikai vitalitását tanulmányozták. A kutatásban a helyiek nyelvi tájképpel kapcsolatos tapasztalatait vizsgálták, és kimutatták, hogy összefüggés van a résztvevők szubjektív frankofón vitalitása és a nyelvi tájképpel kapcsolatos tapasztalataik között. A tanulmány idézettségi indexének emelkedését mégsem a kutatási eredmények érdekessége okozza, hanem a tanulmányban szereplő *nyelvi tájkép* fogalmának a meghatározása (lásd Landry és Bourhis 1997: 25, illetve a tárgyalt kötet több tanulmánya). Backhaus (2019) azonban rámutat, hogy a *genjo keikan* (nyelvi tájkép) kifejezés már 1972-ben feltűnik egy japán földrajztudós, Masai Yasuo munkájában. A technológia fejlődésének és a nyelvi tájkép mint kutatási terület népszerűségének köszönhetően a fogalom meghatározása bővült, és több formában létezik, ezzel tükrözve a nyelvi helyzetek sokszínűségét. A nyelvi tájkép fogalmának datálása és meghatározása mellett a terület módszertanában is nagy a diverzitás, ami ugyancsak a fentebb tárgyalt okoknak tudható be (pl. elektronikus hirdetések megjelenése, online és offline tér összemósódása, kiterjesztett valóság [Gorter, 2019]). Jelen kötet tükrözi a nyelvitájkép-kutatások sokszínűségét, és ezen túlmenően a vizsgált helyzetek sajátosságaival még több arcát mutatja meg a területnek.

Az első kötet a *Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet* alcímet kapta. A tanulmányok tematikusan három alfejezetbe tagozódnak. A *Nyelvhasználat és nyelvi tájkép* alfejezet főként empirikus kutatások eredményein alapuló írásokat tartalmaz, amelyek földrajzilag is nagy területet ölelnek fel. Laihonen Petteri a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program bemutatásával olyan módszertani lehetőségekkel ismerteti meg az Olvasót, amelyek a nyelvitájkép-kutatásoknak

újabb mélységet és lehetőségeket adnak. Azon kevés kutatások egyikével ismerkedhetünk meg, amely vizuális és digitális eszközök segítségével a nyelvhasználó szemszögéből vizsgálja a nyelvhasználatot. Csernicskó István az orosz nyelv újramegjelenéséről ír Kárpátalján, amely a nyelv gazdasági értékének növekedésével, az orosz turizmussal van kapcsolatban. A magyarok nyelvmegtartását illetően felhívja a figyelmet arra, hogy a(z) anyaországi) nyelvpolitikai törekvések csak akkor lehetnek sikeresek, ha gazdaságpolitikai fejlesztésekkel is együtt járnak (35), mivel a nyelvhasználatot és egyben a nyelvmegtartást nagyban befolyásolja a nyelvek gazdasági értéke (lásd az orosz térhódítása). Benő Attila tanulmányában Kolozsvár példáján mutatja be azt a jelenséget, amit egy többnyelvű térség nyelvi tájképének vizsgálatával feltárhatunk: a nyelvek harcát a nyilvános térben, vagy ahogyan Blommaert és Maly (2014) találóan nevezi, a „társadalmi arénában” (*social arena*). A nyelvi tájkép jó indikátora lehet a társadalmi feszültségeknek, amelyet jól illusztrál ez a kutatás, rávilágítva arra, hogy Kolozsváron a magyar nyelv milyen, sokszor nem hivatalos módokon (pl. graffitik) tör magának utat a nyelvi tájképben. Kolozsvár névszemiotikai nyelvi tájképének elemzése után már Szlovákia területén olvashatunk arról, hogy a lakosság miként érzékeli a különböző nyelvek jelenlétét a nyelvi tájképben. A következő két tanulmány két oroszországi finnugor kisebbség, a komi-permják és az udmurt nyelvének vizuális megjelenését vizsgálja, és az elemzéseik alapján eltérő következtetésre jutnak: míg a komi-permják inkább jellemző a bottom-up típusú feliratokon, addig az udmurt a top-down¹ kiírásokra jellemző, ami a nyelvvesztés felgyorsulását is jelzi. Tódor Erika-Mária áttekintő tanulmányában a magyar nyelvterületekre vonatkozó tájképkutatások jellemzőit tekinti át, és megállapítja, hogy ezek a kutatások „a jelenség kettős arculatának megismerésére adnak lehetőséget, arra, hogy átláthatóbbá váljon a többségi és kisebbségi, szórványban és tömbben élő beszélők nyelvi magatartása” (119).

A *Nyelvi tájkép: múlt és megemlékezés* alfejezet három tanulmányt tartalmaz, amelyekben közös az, hogy módszertanukban a diakrón megközelítést alkalmazzák. Szoták Szilvia azt a plakátháborút és az abban megjelenő ideológiákat és diskurzust elemzi, amely az 1921. december 14-én tartott népszavazást előzte meg Sopronban és környékén. A kutatásból jól látható, hogy az időszak „magyar és német nyelvű plakátjai a nacionalista nemzetállami ideológiák kreatív megnyilvánulásai voltak a nyilvános térben” (134). A következő tanulmány azt a hármasszempontrendszert veszi alapul, amelyet a

¹ A top-down típusú jelzéseket a kormányhoz vagy annak szerveihez, szervezeteihez kapcsolódó hatóság helyezi ki, tehát ezek hivatalos jelek (pl. utcanevek, figyelmeztetések, útjelzések stb.). A bottom-up típusú jeleket ezzel szemben kihelyezheti valamilyen nem hivatalos szervezet vagy magánvállalkozás is (üzlethelyiségek neve, hirdetések, reklámok).

fentebb idézett Blommaert és Maly (2014) határoztak meg, miszerint a nyelvi tájkép elemei (történetük, funkciójuk, elhelyezésük) a múltra, a jövőre és a jelenre mutatnak. A tanulmány egy újszerű és hasznosnak bizonyuló módszert alkalmaz: a kisebbségi sajtóban (*Keleti Újság*) megjelenő utcanevekkel és cégfeliratokkal foglalkozó részleteket vizsgálja. Az alfejezet zárótanulmánya a temető nyelvi tájképével foglalkozik, és alapfeltevése, hogy a temetők „a lakosság nemzetiségi összetételének alakulását mutatják” (Bodó, 2018: 152), valamint, hogy a sírfeliratok betöltik a nyelvi tájképben fellelhető két alapvető funkciót: a kommunikatív és a szimbolikus funkciót.

Az 1. kötet utolsó fejezete – a *Nyelvi tájkép és gazdasági élet* – olyan témákkal foglalkozik, amelyek a nyilvános térben megjelenő nyelvek gazdasági értékével vannak kapcsolatban. Sorbán Angella rámutat arra, hogy a nyelvitájkép-elemek hatással lehetnek többek között a szókölcsonzésre, mivel bekerülnek a mindennapi nyelvhasználatba (179–180). Tanulmányában több szempontból közelíti meg a nyelv, gazdaság és tájkép kapcsolatát: kisebbségi magyar civil kezdeményezések, a szocializmusból örökölt megnevezések és egy innovatív elnevezés példáján. A következő két tanulmány a turizmus és a nyelvi tájkép kapcsolatával foglalkozik Kárpátalján. Az orosz nyelv példáján több elemzésből kiderül (Pavlenko, 2015, Bátyi, 2014), hogy a turisztikai és a gazdasági szektor az anyanyelv(ek)et kihasználva és felhasználva csalogatja a vevőket magához, amelyet Pavlenko (2012) az érzelmek kommodifikációjának nevez. Hires–László Kornélia érdekes jelenségre hívja fel a figyelmünket Beregszász nyelvi tájképe kapcsán: míg a város nyelvi tájképében megjelenő feliratok nyelvenként (magyar, ukrán, orosz) többé-kevésbé szimmetriában vannak a lakosság lélekszámával, addig egy rendezvény (városnapok) idején ez az egyensúly felbomlik, és néhány nap erejéig az ide látogató ukrán turistáknak kedvezve az ukrán veszi át a dominanciát. Karmacsi Zoltán ezt a vonalat követve arról számol be, hogy az általa vizsgált turisztikai desztinációk gazdasági irányváltáson mentek keresztül, ami a nyelvi tájképben is tükröződik: a szolgáltatóegységek dominánsan ukrán/orosz nyelven hirdetik magukat. A kötet utolsó tanulmánya Kecskemét nyelvi tájképét mutatja be, részben a diakrón szemléletet segítségül hívva.

A második kötet a *Nyelvhasználati terek és nyelvi sokszínűség* alcímet viseli. Az első alfejezet – a *Virtuális nyelvi tájkép* – az online térben végzett kutatások eredményeiről számol be. A kutatási terület rövid története 2007-re vezethető vissza, amikor Ivkovic (2007) bevezette a *linguistic cyberspace* (virtuális nyelvi tájkép) kifejezést. A virtuális tér olyan mértékben a mindennapjaink részévé vált, hogy meglepően hangzik Tóth Etelka tanulmányának bevezető mondata, miszerint a honlap műfaja is csak alig 30 éves (53). Az online terek vizsgálatának fontosságát Gorter (2019) is hangsúlyozza, és megjegyzi, hogy az Androustopoulos (2014) által meghatározott határvonal a számítógépes kommunikáció és a nyelvi tájkép kutatása közötti módszertanban számos ponton összemosódni látszik. Az alfejezet első tanulmánya is az internet, ezen belül a

közösségi oldalak vizsgálatát emeli ki, és egy olyan kutatás eredményeit mutatja be, amely a romani nyelv megjelenését vizsgálja a magyar feltöltésű youtube tartalmakban. A következő tanulmányban Márku Anita a kárpátaljai magyar mémeket vizsgálja, amelyek a humor mellett egyéb funkciót is betöltenek: a kárpátaljai nethasználók „teljesen természetes módon használnak kétnyelvűségi jelenségeket, ami nyelvi kreativitásukat mutatja, és egyben az identitás és csoportszolidaritás megnyilvánulásai is” (p. 47). Sokat elárul egy településről vagy intézményről, hogy milyen nyelveket jelenít meg a honlapján, illetve milyen információk érhetők el az adott nyelveken. A fejezet két utolsó tanulmánya ezekre a kérdésekre keresi a választ: Tóth Etelka Kárpát-medence 75 településén, Vitályos-Bartalis Réka pedig 7 romániai iskolában.

A *Nyelvhasználati szokások és nyelvi sokszínűség* című alfejezetben 5 tanulmány található, amelyek a kisebbségi nyelvhasználatot különböző szempontokból közelítik meg. Az első, angol nyelvű tanulmány a Torontóban élő magyar közösség nyelvhasználatát vizsgálja szociolingvisztikai szempontból. A következő két tanulmány kétnyelvűségi jelenségeket elemez empirikus vizsgálatok alapján. Bartha Krisztina Nagyvárad hét iskolájában vizsgálta kisiskoláskorúak spontán beszédét, különös tekintettel a beszédidőre és a megakadásjelenségekre. Az adatokat az iskola és a családban használt nyelvek szerint is elemezte. Két nyelv váltakozó használatát egy diskurzuson belül (Grosjean, 2010), azaz a kódváltás jelenségét vizsgálja a következő tanulmány székelyudvarhelyi magyar domináns kétnyelvűek körében. A kétnyelvűség vizein evezve a kisebbségi magyar nyelvhasználatot vizsgálja Gál Angelika és Kozmács István írása, akik (rész)eredményeiket egy 1997-es kutatással hasonlítják össze. Ugyancsak a szlovákiai magyar nyelvváltozat és a sztenderd összehasonlítására vállalkozik az alfejezet utolsó tanulmánya a jogi szaknyelv kapcsán.

Az utolsó és egyben legnagyobb alfejezet a *Nyelvtanulás, nyelvoktatás*, amely 8 tanulmányt foglal magába. Egy Magyarországra érkező testvérpár beilleszkedését mutatja be az első esettanulmány a pedagógusok nézőpontjából. A következőkben Jánk István egy próbamérés eredményeiről számol be, amely során a nyelvi alapú diszkriminációt vizsgálja a pedagógiai értékelésben. A használt módszer (verbal guise) igen megbízhatónak bizonyult a rejtett ítéletek feltárásában. Nyelvideológiai szempontból vizsgálja Kovászna megye 6 iskolájának nyelvi tájképét a következő írás, és feltárja a legfontosabb nyelvoktatással, nyelvtanulással kapcsolatos ideológiákat a képeken keresztül. Ezután Dégi Zsuzsanna mutatja be az elmúlt 15-20 évben megfigyelhető szemléletváltást a nyelvelsajátítás szakirodalmában, amelyek megengedők a nyelvtanulók egyéb nyelveinek használatát illetően a nyelvórán (l. pl. Cook [2013] multikompetencia fogalma, Herdina és Jessner [2002] dinamikus többnyelvűségi modellje). A nyelvtanárok körében végzett kutatásából azonban kiderül, hogy a megkérdezett tanárok „törekednek az ideologizált egynyelvű nyelvhasználatra, de a gyakorlatban sem ők, sem a tanulók nem tudnak így

viselkedni” (198). A következő két tanulmány angolszakos hallgatók nyelvtudásával foglalkozik: a Tápainé Balla–Bajnóczi szerzőpáros elsőéves angol szakos hallgatók nyelvtudását kérdőívvel vizsgálják mind a hallgatók, mind az oktatók szempontjából; Nagy Tünde pedig a magyar-román kétnyelvű hallgatók nehézségeit mutatja be az angol present perfect igeidő tanulása során. Zs. Sejtes Györgyi arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen kapcsolatban van a nyolcadikosok szövegértési képessége és a szöveggel kapcsolatos metanyelvi tudásuk. A kötetet Tankó Enikő kutatása zárja, aki a 2017-ben megjelent román nyelv és irodalomkönyvhöz fűződő attitűdöket vizsgálja ötödikes diákok és tanáraik körében.

A többnyelvűség, amely a kötet szerzőit és a tanulmányok témáit jellemzi, keretbe foglalja a könyveket: mindkét kötet háromnyelvű (magyar, angol és román) tartalomjegyzékkel kezdődik, és a tanulmányok kétnyelvű (angol és román) összefoglalóival zárul. A kötetek terjedelme és tartalmi gazdagsága miatt sajnos nincs arra lehetőség, hogy mélyebb és részletesebb ismertető szülessen, hiszen az újabb kötetet eredményezne. Remélem, hogy ennek a rövid ízelítőnek az Olvasója megtalálta azokat a kulcsszavakat, amelyek felkeltették érdeklődését a kötet iránt, amelyet bátran ajánlok mindazoknak, akik nyelvészettel, kisebbségekkel, nyelvtanulással, oktatással foglalkoznak, vagy érdeklődnek iránta.

Irodalom

- Androustopoulos, J.** (2014) Computer-mediated communication and linguistic landscapes. In: Holmes, J. & Hazen, K. (eds.) *Research Methods in Sociolinguistics: A Practical Guide*. Oxford: Wiley Blackwell. pp. 74–90.
- Backhaus, P.** (2019) Linguistic landscape. In: Heinrich, P. & Ohara, Y. (eds.) *Routledge Handbook of Japanese Sociolinguistics*. London: Routledge.
- Bátyi Sz.** (2014) Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 14/1–2. 21–34.
- Blommaert, J. & Maly, I.** (2014) Paper 133. Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study (pp 1–20). In: *Working Papers in Urban Language and Literacies*. London: The centre for language, discourse and communication, King’s College London.
- Cook, V.** (2013) *Second language learning and language teaching*. London: Routledge.
- Gorter, D.** (2019) Methods and Techniques for Linguistic Landscape Research: About Definitions, Core Issues and Technological Innovations. In: Pütz, M. & Mundt, N. (eds.) *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters. pp. 38–57. <https://doi.org/10.21832/9781788922166-toc>
- Grosjean, F.** (2010) *Bilingual: life and reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Herdina, P., and Jessner, U.** (2002) *A dynamic model of multilingualism: Perspectives of change in psycholinguistics*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Landry, R. & Bourhis, R. Y.** (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of language and social psychology* 16(1). pp. 23–49.
- Masai, Y.** (1972) *Tky no seikatsu chizu [Living Map of Tokyo]*. Tokyo: Jiji Tsshinsha.
- Pavlenko, A.** (2012) Commodification of Russian in post-1991 Europe. In: Bär, M., Bonnet, A., Decke-Cornill, H., Grünewald, A. & Hu A. (eds.) *Globalisierung, Migration, Fremdsprachenunterricht. Dokumentation zum 24. Kongress für Fremdsprachendidaktik der Deutschen Gesellschaft für Fremdsprachenforschung (DGFF)*. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren. pp. 27–43.
- Pavlenko, A.** (2015). Russian-friendly: how Russian became a commodity in Europe and beyond. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20/4. 385–403.

BÁTYI SZILVIA

Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet
 batyi.szilvia@almos.uni-pannon.hu

We acknowledge the financial support of Széchenyi 2020 under the **EFOP-3.6.1-16-2016-00015**.